

Şemseddin Muhammed b. Hüseyin en-Nûşâbâdî, *Zübdetü'l-efkâr fi şerhi'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 465; Adana İl Halk Ktp., Tüyatok, nr. 1161). 22. Bahrülülûm el-Leknevî, *Tenvîrû'l-Menâr* (Leknev 1295). Kaynaklarda ayrıca İbnü'r-Rabve, Bedreddin el-Aynî, Ömer b. İshak el-Gaznevî, Hattâb b. Ebû'l-Kâsım Karahisârî, Mevlâ Abdurrahman b. Saçlı Emîr, Bosna Kadısı Abdülhalîm b. Lutfullah er-Rûmî, Ziyâeddin Abdürrahîm b. İsâ el-Bağdâdî, Muhammed b. Mahmûd el-Hüseynî gibi âlimlerin de *Menâr*'ı şerhettikleri belirtilmektedir.

Muhtasarları. 1. Nâsirüddin İbnü'r-Rabve, *Qudsü'l-esrâr fi'ttîşârî'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 664; Lâleli, nr. 3658). İbnü'r-Rabve bu muhtasarını *Mekketü'l-muhtâr fi şerhi Qudsî'l-esrâr* adıyla şerhetmiştir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 764). 2. Ebû'l-İz Tâhir b. Hasan el-Halebî, *Muhtasarü'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 403; Hamidiye, nr. 617; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 525). İbn Habîb el-Halebî diye de meşhur olan müellifin bu muhtasarını Kâsım b. Kutluboğa *Şerhu Muhtasarî'l-Menâr (Hulâsatü'l-efkâr; nşr. Zühre b. Nâsirüddin, Dimaşk 1413/1993)* ve Şemseddin Sivâsî *Zübdetü'l-esrâr fi şerhi Muhtasarî'l-Menâr* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 2057; Erzincan, nr. 26/2; Fâtih, nr. 1426, 5374/3; Hamidiye, nr. 1222/2; ayrıca bk. Aksoy, s. 43-44) adıyla şerhetmiştir. 3. Nizâmeddin el-Bircendî, *Şerhu Muhtasarî'z-Zübde fi usûli'l-fıkıh* (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 491; Yûsuf Ağa, nr. 186; Nuruosmaniye Ktp., nr. 1335; Millî Ktp., nr. 1820). 4. Ali b. Muhammed, *Esâsü'l-usûl* (Süleymaniye Ktp., Giresun, nr. 106, 3579; Lala İsmâil, nr. 706; Şehid Ali Paşa, nr. 986). Müellif daha sonra bu muhtasarını *Şerhu Esâsî'l-usûl* adıyla şerhetmiştir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 733). 5. Hızır b. Muhammed Amâsî, *Guşûnû'l-usûl* (Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., Tüyatok, nr. 409, 410, 1860). Müellif tarafından *Şerhu Guşûnî'l-usûl* ismiyle şerhedilmiştir (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 918). Bu şerh ayrıca *Tehyîcû Guşûnî'l-usûl* adıyla da anılmaktadır (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 698, Yozgat, nr. 757; Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., Tüyatok, nr. 409/1). 6. Hasan Kâfî Akhisârî, *Semti'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-usûl* (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 1851/1; İÜ Ktp., AY, nr. 5317). Müellif bu eserini *Şerhu Semti'l-vüşûl ilâ 'ilmi'l-usûl* adıyla şerhet-

miştir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 466, 3610; Şehid Ali Paşa, nr. 640; Yazma Bağışlar, nr. 1575). 7. Ebû'l-Fazl İbnü's-Şihne, *Tenvîrû'l-Menâr*. Müellif tarafından *Nihâyetü'n-nihâye* adlı *el-Hidâye* şerhinin baş tarafına konmuştur (*DİA*, XXI, 221).

Manzum Hale Getirilmiş Şekilleri. 1. Muhammed b. Hasan el-Kevâkibî, *Manzûmetü'l-kevâkib* (Kahire 1317). Müellif bu eserini daha sonra *İrşâdü't-tâlib ilâ Manzûmeti'l-kevâkib* adıyla şerhetmiştir (Bulak 1322-1324; *el-Fevâ'idü's-semiyye* ile birlikte, I-II, Bulak 1327). 2. Tâhâ b. Ahmed el-Kürânî, *Şerhu Muhtasarî'l-Menâr fi usûli'l-fıkıh* (İstanbul 1316; nşr. Şa'bân Muhammed İsmâil, Kahire 1408/1988). Müellif önce *el-Menâr*'ı 177 beyitte manzum hale getirmiş, ardından veciz bir şekilde şerhetmiştir. 3. İbnü'l-Fasîh, *Naẓmü Menârî'l-envâr* (Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, nr. 163). 4. Abdülatîf b. Bahâeddin el-Bahâî eş-Şâmî, *Kurretü 'ayni't-tâlib* (İÜ Ktp., AY, nr. 1045). Eser *Şerhu Naẓmî'l-Menâr* adıyla da anılmakta olup müellif *Menâr*'ı nazma çektikten sonra şerhetmiştir.

Türkçe Tercümeleri. 1. Mehmed Emin Konevî, *Muhtasar Menar Tercümesi* (İstanbul 1298, 1300). 2. İsâ b. Mahmûd, *el-Menâr*'ın bir kısmını *Usûl-i Fıkıhtan Rûkn-i Sâni* adıyla şerhetmiştir (İÜ Ktp., TY, nr. 2176). 3. Hekimbaşızâde Mehmed Sâdık, *Tercüme-i Menâr* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 807; Fâtih, nr. 1425; İbrâhim Efendi, nr. 880). 4. Ömer el-Halvetî Manisavî, *Menâr'ın Manzum Tercümesi* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 784).

BİBLİYOGRAFYA :

Pezdevî, *Kenzü'l-vüşûl* (Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* içinde, nşr. Muhammed el-Mu'tasım - Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1417/1997, I-IV, tür.yer.; Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Şerhu Hâfıziddin en-Neseî li-Kitâbi'l-Müntehab fi usûli'l-mezheb* (nşr. Salim Ögüt), [baskı yeri ve tarihi yok], neşredenin girişi, s. 40-41; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1824-1827; Brockelmann, *GAL*, II, 250-251; *Suppl.*, II, 263-264, 773; *İzâhu'l-meknûn*, II, 554; Abdüvehhâb Hallâf, *İslâm Hukuk Felsefesi: İlmi usûli'l-fıkıh* (trc. Hüseyin Atay), Ankara 1973, tercüme edenin girişi, s. 121-129; Hasan Aksoy, *Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Eserleri ve Mevlidi: Tenkitli Neşir* (doktora tezi, 1984), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 43-44; Ahmet Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 72, 134, 135, 148.

FERHAT KOCA

MENÂSİB-İ SİTTE

(bk. MANSİB).

MENÂSİK

(المناسك)

Hac ve umre sırasında yerine getirilen belirli davranışlar anlamında fıkıh terimi
(bk. HAC; UMRE).

MENÂT

(المنات)

Hükmün kendisine bağlandığı vasıf, illet anlamında usûl-i fıkıh terimi.

Sözlükte “iki şey arasında ilgi ve bağ kurmak, bağlamak” anlamındaki *niyâta* yahut *inâta* masdarından bir mekân ismi olan *menât* “ilgi ve bağ kurulan, dayanılacak yer” demektir. Meselâ, “Akıl mükelleyetin *menâtıdır*” ifadesinde kelime bu anlamdadır. Fıkıh usulü terimi olarak *menât* mutlak kullanıldığında “illet” mânasına gelir ve “hükmün *menâtı*” denildiğinde hükmün kendisine nisbet edildiği, dayandırıldığı, hükme alâmet olarak konulan şey, kısaca hükmün illeti kastedilir. İllete *menât* denmesi lügavî mecazdır; çünkü hüküm illete bağlanınca bir başkasına bağlanmış somut şey gibi düşünülmüş, soyut olanın (ma'kul) somut olana (mahsûs) benzetilmesi yoluyla bir mecaz yapılmıştır. İlet ise usulcüler tarafından farklı biçimlerde tanımlanmakla beraber bunların “hükmü gösteren veya gerekli kılan yahut hükmün kendisine bağlandığı durum, vasıf, mâna, gerekçe” şeklinde özetlenmesi mümkündür (Cesâs, IV, 9; Gazzâlî, *el-Mustaşâfâ*, II, 230). “Bir şeyin diğer bir şeye illet olmasının *menâtı*” ifadesinde geçtiği üzere (İbn Emîru Hâc, III, 238) *menât* “illetin dayanağı” anlamında da kullanılmaktadır.

Fıkıh usulünde hükümlerin amaçlarını kavramayı ve bunların gerekçelerini belirlemeyi hedefleyen ta'lîl işlemi ve bunun sonucunda tesbit edilen illet, gerek nasların yorumlanması gerekse yorum sınırlarını aşan diğer icthad metotlarında önemli bir yere sahip olmakla beraber bu meseleyle ilgili tartışmalara daha çok kıyas bahislerinde yer verilmiştir. Usulcüler, nas ve icmâ ile gösterilmiş yahut icthad yoluyla belirlenmiş illetin belli bir olaya uygulanması, hükmün ilgili nasta yer alan diğer vasıflarından ayıklanması ve illetin icthad yoluyla belirlenmesi mânalarına gelmek üzere tahkîkû'l-menât, tenkîhû'l-menât ve tahrîcû'l-menât adı

verilen üç türlü illet icthadından söz ederler (Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, II, 230).

1. Tahkiku'l-menât. İlet nas, icmâ veya istinbat yoluyla bilindikten sonra bunun her bir olayda var olup olmadığını araştırmak demektir. Gerek ibadetlerde gerekse hukuk alanına giren meselelerde naslarda verilen ölçüler veya icthad yoluyla belirlenen illetler özel olaylara uygulanırken bu yöneme başvurulur. Meselâ yakınların nafakalarını karşılamada yeterlilik, namazın geçerli sayılmasında kibleye yönelme, şahitliğin kabul edilmesinde adalet ve şarabın haram kılınmasında sarhoşluk verme özelliği anılan konularda hükme dayanak teşkil eden birer menâttır. Bu konularda menât nas, icmâ veya istinbat yoluyla belirlenmiş olmakla beraber nafakaya hükmederken her şahıs için yeterliliği belirlemek, teredütlü durumlarda belli bir cihetin kible yönü olduğunu tayin etmek, bir kimsenin şahitliğinin kabul edilebilmesi için onun adalet vasfını taşıdığını tesbit etmek, şarap dışındaki içkilerde sarhoş edicilik özelliğinin bulunup bulunmadığını araştırmak birer tahkiku'l-menât icthadıdır (a.g.e., II, 230; Seyfeddin el-Âmidî, III, 279; Şâtıbî, IV, 90-91).

Tahkiku'l-menât uygulamaya yönelik bir icthad olduğundan değişik alanlarda karşılaşılan fikhî sonuç bağlanabilecek olayların her birine ait hükmün belirlenmesinde başvurulması kaçınılmaz bir yöntemdir. Zira hükmün kapsamına girdiği kabul edilen her olay kendine özgü yeni bir hadise olup daha önce benzeri vukua gelmemiştir; öncekilere ne kadar benzerse benzesin bu olayı değerlendirecek fakihin veya mükellefin başına gelmesi değildir. Dolayısıyla bu olayın da gerçekten o hükmün kapsamında olup olmadığını araştırmak, yani o konuda yeniden icthad etmek gerekir. Bu bakımdan tahkiku'l-menât fikhî bir meselenin hükmünü araştırmak isteyen ilim adamı, hâkim veya müftünün, hatta her mükellefin başvurması gerekli bir yöntem olarak görülmüş, bu icthad usulünün sona ereceğini düşünmenin mükelleflerin fiillerine ilişkin dinî hükümlerin zihin dışındaki varlığını kabul etmemekle aynı anlama geleceği vurgulanarak tahkiku'l-menâtın sürekliliği ifade edilmiştir (Şâtıbî, IV, 91-93). Tahkiku'l-menât icthadı bütün dinlerin ve hukuk sistemlerinin vazgeçilmez gereklerinden olup kıyasa karşı çıkanların bile onayladıkları bir yöntemdir ve cevazı konusunda usulcüler arasında görüş ay-

rılığı bulunmamaktadır (Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, II, 231).

Diğer usulcülerden farklı olarak Şâtıbî tahkiku'l-menâtın özel ve genel olmak üzere iki kısma ayrılabilceğini söylemiş, özel olanı yukarıda açıklandığı tarzda illetin her bir muayyen hadisede araştırılması, genel olanı ise belli konu başlıklarıyla (türleri) ilgili olarak menât belirleme şeklinde tanımlamış, ancak türlerle ilgili icthadın muayyen şahıs ve olaylar hakkındaki icthada duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmayacağını vurgulamıştır. Genel olanı izah ederken de hac görevini yerine getiren ihramlı kişinin yasağa rağmen avlanması halinde avladığı hayvana bedel bir kurban kesmesini emreden âyet gereğince (el-Mâide 5/95) öldürülen hayvan türüne bedel olan hayvan türünün, meselâ yırtıcı hayvana bedel koç, ceylana bedel keçi türünün belirlenmesini örnek göstermiştir (el-Muvâfaqât, IV, 93-94, 96-99).

2. Tenkihu'l-menât. Açıkça belirtilmesinde de nassın illet olduğuna delâlet ettiği bir vasfı, birlikte zikredilen ve hükmün illeti sayılamayacak diğer vasıflardan ayıklamak için yapılan araştırma demektir. Meselâ bir bedevinin derin pişmanlık duygusu içinde gelerek ramazan gününde oruçlu iken karısıyla cinsî münasebete girdiğini söylemesi üzerine Hz. Peygamber'in onun ödemesi gereken kefareti açıklayan hadisi (Buhârî, "Şavm", 30; "Edeb", 68; Müslim, "Şıyâm", 81) incelenmiş, adı geçen kimsenin bedevî, Arap veya muayyen bir şahıs olmasının, olayın münhasıran o zamanda meydana gelmesinin, ilişkide bulunduğu kadının kendi karısı veya belli biri olmasının hadiste belirtilen kefarete hükmüne etkisinin bulunmadığı anlaşılmış ve bu hükmün illetinin mükellef bir kişinin ramazan ayında oruçlu olduğunu bilerek cinsî münasebette bulunması olduğu sonucuna varılmıştır. İşte hadiste geçen ve hükmün illeti sayılamayacak olan bu vasıfların ayıklanmasına fikhî usulünde tenkihu'l-menât adı verilir. Usul açısından tenkihu'l-menât işlemi bu olmakla beraber anılan örnekte Hanefî ve Mâlikîler yeme ve içmeyi cinsî münasebete kıyas ederek ramazan günü kasten yemek ve içmek suretiyle orucunu bozan kişilere de kefarete gerekeceği sonucuna ulaşmışlardır. Bir başka izaha göre Şâfiî ve Hanbelîler, ayıklama işlemini yukarıda belirtilen noktada durdururken Hanefî ve Mâlikîler bunu ilerleterek "ramazanda orucu bo-

zan fiillerden birini bile bile yaparak ona gösterilmesi gereken saygıyı ihlâl etmek" şeklinde daha kapsamlı bir vasfa ulaşmışlardır. Hanefîler, kefarete konularında kıyas yapılmasına karşı oldukları halde bu meselede "istidlâl" adını kullanarak istisnâî bir hüküm verme yolunu seçmişlerdir. Ancak onlar, ramazan günü kasten yeme ve içme fiillerinden dolayı kefarete gerekeceği hükmüne söz konusu eylemlerin cinsî münasebete kıyas edilmesi yoluyla değil, "Kim ramazanda -kasten orucunu bozarsa ona zihâr yapan kişiye verilen ceza gerekir" (bu rivayet hakkındaki değerlendirmeler için bk. İbn Hacer el-Askânî, I, 279) anlamındaki hadisten hareketle ulaştıklarını ileri sürerler (Şemsüleimme es-Serahsî, II, 163; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, II, 231-233, 284-285; Şifâ'ü'l-galîl, s. 412-414; Seyfeddin el-Âmidî, III, 264-265; Şâtıbî, IV, 95-96).

Fahreddin er-Râzî, tenkihu'l-menâtın illeti belirleme yöntemlerinden sebr ve taksim metoduyla aynı olduğunu ileri sürmüştür (el-Maḥṣûl, II, 359). Fakat sebr ve taksim illetin belirlenmesi için, tenkihu'l-menât ise illetin tayini değil -nasta yer alıp- illet olmaya elverişli bulunmayan vasıfların belirlenip ayıklanması için yapılan çalışmayı ifade ettiğinden (İbnü'l-Hâcib, II, 236; Beyzâvî, III, 87; Zerkeşî, V, 258) bunların birbirinden ayrı yöntemler olarak değerlendirilmesi daha isabetli görünmektedir. Tenkihu'l-menâtta menât istinbat yoluyla değil nasla bilindiği için bu yöntem kıyası şer'î bir delil saymayanların çoğunluğu tarafından da onaylanmış; ancak tahkiku'l-menâtta göre daha alt mertebede sayılmıştır. Sadrüşşerîa tenkihu'l-menâtın makbul bir yöntem olması halinde sonuç itibarıyla nas, icmâ ya da münasebet metoduna dayandığı için Hanefîler tarafından söz konusu edilmediğini belirtir (et-Tavḏîh, II, 174). İbnü'l-Hümâm ise bu yöneme her müctehidin başvurmak zorunda olduğunu söyler (et-Tahrîr, III, 193).

3. Tahricü'l-menât. Nas veya icmâda yer alan fikhî bir hükmün bu kaynaklarda belirtilmeyen illetini ortaya çıkarmak üzere yapılan icthad demektir. Kur'ân-ı Kerim'deki bir âyette (el-Mâide 5/90) kesin dille yasaklanan şarabın haram kılınmasındaki illetin "sarhoş edicilik" vasfı olduğunu icthad yoluyla belirlemek tahricü'l-menât işlemine örnek gösterilebilir. Bazı fakihler ise anılan örnekte hükmün illeti olan bu niteliğin bizzat naslarda (hadisler) belirtildiği, dolayısıyla bunu tesbit etmek için icthada gerek bulun-

madiği kanaatindedir. Usulcüler, illetin ic-tihad yoluyla belirlenmesi için başvurula-bilecek münasebet (ihâle, maslahat, istidlâl, riâyâtü'l-makâsîd), te'sîr, sebr ve taksim, devran, tard gibi metotlar üzerinde geniş biçimde durmuşlardır. Bunlar arasında hükümle hükme illet olabilecek vasıf ara-sındaki uygunluğun araştırılması anla-mına gelen "münâsebe" metodu ağırlıklı bir yere sahiptir (bk. MASLAHAT). Usul âlimlerince kabul edilmesi bakımından diğer iki icthad usulüne göre daha alt mertebede bulunan tahrîcî'l-menât Zâ-hirîler, Şîîler ve Bağdat Mu'tezile ekolü-nün bir kısmı tarafından geçerli bir yön-tem olarak görülmez.

Menât kavramı ve bu kavramın üçlü tasnifi daha çok Şâfiî usulcülerince gelişt-irilmiştir olup bilhassa klasik dönem Ha-nefî usul eserlerinde bu üçlü sınıflamaya rastlanmaz. Ancak İbnü'l-Hümâm, Hanefî ve Şâfiî metotlarını birleştirmek amacy-la kaleme aldığı *et-Taḥrîr* adlı kitabında Hanefîler'in bu tasnifteki gibi bir termi-noloji geliştirmemiş olsalar da bunların hepsinin mânalarıyla amel ettiklerini be-lirtir. Onun eserini şerheden öğrencisi İbn Emîru Hâc ise Hanefîler'in ihâle (münase-bet) yoluyla tahrîcî'l-menât icthadını be-nimsemediklerine dikkat çekerek "bun-ların hepsi" demesine karşı çıkar ve "ço-ğunlukla" denmesinin daha uygun düşe-ceğini ifade eder (*et-Taḥrîr ve't-taḥbîr*, III, 193). İleti ve dolayısıyla kıyas işlemini di-siplin altına almaya yönelik gayretlerin bir parçası olarak usul literatüründe yer alan menât kavramı etrafındaki açıkla-ma ve tartışmaları illet kavramına ilişkin tesbitler ışığında değerlendirmek uygun olur (bk. İLLET).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "nvt" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1415; Buhârî, "Şavm", 30, "Edeb", 68; Müs-lim, "Şiyâm", 81; Cessâs, *el-Fuṣûl fi'l-uṣûl* (nşr. Uceyl Câsim en-Neşemî), Küveyt 1414/1994, IV, 9; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uṣûl* (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, II, 163; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, Bulak 1324, II, 230-234, 284-308, 323-324; a.mlf., *Şifâ'ü'l-galil* (nşr. Hamed el-Kübeysî), Bağdad 1390/1971, s. 23, 397-435; Fehreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl*, Beyrut 1408/1988, II, 311-359; Sey-feddin el-Âmidî, *el-İḥkâm fi uṣûli'l-aḥkâm*, Ka-hire 1387/1968, III, 264-265, 279-280; İbnü'l-Hâcib, *Muḥtaşarü'l-Müntehâ*, Beyrut 1403/1983, II, 233-244; Beyzâvî, *Minhâcü'l-vüṣûl* (Sübkî, *el-İbḥâc fi şerhi'l-Minhâc* içinde, nşr. Şa'bân M. İsmâîl), Kahire 1402/1982, III, 87; Sadrüşşerîa, *et-Tauḫîḫ şerhu't-Tenkih* (Teftâzâ-nî, *et-Telvîḫ* içinde, nşr. M. Adnân Dervîş), Bey-rut 1419/1998, II, 174; Şâtibî, *el-Muvâfakât*, IV, 89-105; Zerkeşî, *el-Baḥrû'l-muḥîṭ* (nşr. Abdüs-settâr Abdülkerîm Ebû Gudde), Kuvayt 1413/1992, V, 255-259; İbn Hacer el-Aksâlânî, *ed-*

Dirâye fi tahrîci eḥādîṣi'l-Hidâye, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 279-280; İbnü'l-Hümâm, *et-Taḥrîr* (İbn Emîru Hâc, *et-Taḥrîr ve't-taḥbîr* içinde), Beyrut 1403/1983, III, 192-193; İbn Emîru Hâc, *et-Taḥrîr ve't-taḥbîr*, Beyrut 1403/1983, III, 192-193, 238; Şevkânî, *İrşâdû'l-fuḥûl*, Bey-rut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 210-222, 238; Abdül-kâdir Bedrân, *el-Medḥal ilâ mezhebi'l-İmâm Aḥmed b. Ḥanbel*, Dimaşk 1919, s. 142-144; M. Mustafa Şelebî, *Uṣûlû'l-fikḥi'l-İslâmî*, Bey-rut 1406/1986, s. 248-251; Abdülhakim Abdur-rahman Es'ad es-Sa'dî, *Mebâhişü'l-ille fi'l-kı-yâs 'inde'l-uṣûliyyin*, Beyrut 1406/1986, s. 507-520; Zekîyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İl-minin Esasları* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), An-kara 1990, s. 147-148; İdrîs Hammâdî, *el-Ḥifâ-bû'ş-şer'i ve turuku istiṣmârih*, Beyrut 1994, s. 385-404; Refik el-Acem, *Meṣṣ'atü muṣṭalaḥâti uṣûli'l-fikḥ 'inde'l-müslimîn*, Beyrut 1998, II, 1565-1568; H. Yunus Apaydın, "Kıyas", *DîA*, XXV, 530.

FERHAT KOCA

MENÂT (المناة)

İslâm öncesi Arap toplumundaki
putlardan biri.

İslâm'dan önce Arap putperestliğinde üstün varlıkla (Allah) insanlar arasındaki aracı tanrılardan biri de Kur'an'ın bildir-diğine göre (en-Necm 53/19-20), putpe-rest Araplar tarafından Allah'ın kızları olarak kabul edilen Lât ve Uzzâ ile birlikte Menât adlı puttur. Menât, Sâmî panteo-nunun en eski ilâhlarından biridir. Onun adına, Babilonya verimlilik ilâhesi İştâr'ın isimlerinden biri olan Menutum şekliyle Sargon öncesi dönemde de rastlanmak-tadır (Bottero, s. 30). Kur'an'da Menât kelimesi elif harfiyle olduğu gibi vav har-fiyle "منوة" olarak da yazılmaktadır ki Li-h-yânî dilinde *manat* ve Nabatî dilinde *ma-nawatu* şeklindedir (Wellhausen, s. 28; Lidzbarski, I-II, 313; Winnett, XXX [1940], s. 119). Milâttan önce V ve IV. yüzyıllara ait Lihyânî metinlerinde Allah ve üç ilâhe inancına tesadüf edildiği gibi Semûdî ve Nabatî belgelerinde de Menât adı geç-mektedir (Winnett, XXX [1940], s. 116). Kitâb-ı Mukaddes'te "mnv" kökündeki v, i harfine dönüşmekte ve kelime Meni şek-lini almaktadır (İşaya, 65/11), Sallier papi-rüsünde Meni, Mısır dininde ilâh Ptaḥ'ın evindeki dokuzlu ilâh grubunda yer alan bir Sâmi ilâh diye takdim edilmektedir (Pritchard, s. 250). Meni, Bâbil esareti sonrasında bazı yahudilerin taptığı kader kısmet putunun adıdır ve Menât'ın kar-şılığı olarak kabul edilmektedir (*IDB*, III, 350).

Gerek Menât gerekse Meni isminin menşei olan ve bütün Sâmî dillerde bu-

lunan "mnv" (mny) kökü "saymak" yani "hayatın günlerini saymak", dolayısıyla "ölüm" (meniyye) ve "paylaşmak" (herkese hissesini vermek, dolayısıyla kader, tâlih) an-lamlarına gelmektedir (Bezold, s. 176; Gesenius – Buhl, s. 43 vd.; *IDB*, III, 350). Müslüman dilciler de Menât kelimesinin "kader" veya "ölüm" mânasındaki "mnv" (mny) kökünden gelmiş olabileceğini be-lirtmektedir (*Lisânü'l-ʿArab*, "mny" md.; *Tâcû'l-ʿarûs*, "mny" md.). Kelimenin "kes-mek" anlamına geldiği, taştan özel bir şe-kilde kesildiği için Menât'a bu adın veril-diği de nakledilmektedir (Mustafavî, XI, 188). Yâkût ise Menât'ın "kader, ölüm" veya "imtihan" mânasındaki menâdan gelmiş olabileceğini belirtmektedir (*Mu'cemü'l-büldân*, V, 205). Menât kelimesi, muadili olan Grek-Roma kader ilâhlarının isimleriyle (Tukhai ve Fortunae) aynı an-lamdadır. Bu kullanım Semûd ve Nabatî dillerinde de vardır (van Branden, s. 110). Palmir'de Menât kader ilâhesi Nemesis gibi bir platform üzerine oturmuş, elinde bir âsa tutar vaziyette tasvir edilmiştir (Starky, s. 103).

İbnü'l-Kelbî'ye göre Menât, Araplar'ın taptıkları putların en eskisiydi ve bütün Araplar ona saygı gösteriyordu. Fedek'te olduğu da rivayet edilmekle birlikte (Ya'-kübî, I, 255) Menât, Mekke ile Medine ara-sında Kudeyd'e yakın, Medine'ye 15 km. mesafedeki Müşellel denilen yerde deniz kenarında Hüzeyl kabilesine ait siyah bir kaya idi. Menât'a ait bir ev, hediyelerin konulduğu bir oda ve bekçi vardı.

Menât'ın bir kayadan ibaret olduğu, ke-silen kurbanların kanları orada akıtıldığı için bu adın verildiği ileri sürüldüğü gibi taştan yontulmuş, deniz kenarında dikili bir heykel olduğu da nakledilmektedir. Menât sunağında kurban kesilmesi onun yağmur yağdırması içindir. Bu da göste-riyor ki Menât rüzgârı estiren, bulutları getiren ve yağmur yağdıran bir ilâhtır; dolayısıyla onun deniz ve su ile alakası var-dır ve belki de bu sebepten onu sembolize eden kaya deniz kenarına dikilmiştir (Ce-vâd Ali, VI, 247). Evs ve Hazrec kabileleri başta olmak üzere Araplar buraya o ka-dar çok önem veriyorlardı ki Menât'ı ziya-ret edip başlarını tıraş etmedikçe Mek-ke'de yaptıkları haccın tamam sayılma-dığına inanıyorlardı.

Menât Mâbedi, Mekke fethinin ardın-dan çevredeki putları yıkmak için çeşitli birliklerin gönderilmesi çerçevesinde, 25 Ramazan 8 (16 Ocak 630) tarihinde Hz. Peygamber'in görevlendirdiği Sa'd b. Zeyd el-Eşhelî tarafından ortadan kaldı-